

Відновне правосуддя для неповнолітніх: альтернатива покаранню чи спосіб відновлення прав?

*Інна Доляновська,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін,
ВНЗ «Університету економіки і права «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: DolianovskaIM@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0002-1606-7096*

За даними Генеральної прокуратури України у 2023 році кількість неповнолітніх осіб, яким було повідомлено про підозру становила наступну кількість: особи до 14 років – 114, з 14-15 років – 540, з 16-17 років – 1098. Превалююча кількість повідомлених підозр стосувалась вчинення таких кримінальних правопорушень, як: крадіжки – 807 випадків, грабежів – 97 випадків, розбоїв – 35 випадків, шахрайств – 79 випадків. В той час, як кількість підозр у вчиненні більш тяжких і небезпечних правопорушень відзначалася меншою кількістю, зокрема: умисних вбивств – 11 випадків, 348 тілесних ушкоджень різних ступенів тяжкості, згвалтувань – 30, 92 випадки незаконного заволодіння транспортними засобами, 56 випадків хуліганства, 111 випадків незаконного обігу наркотичних та психотропних речовин. Очевидно, що характер підліткової злочинності у 2023 році не відзначався особливою небезпечністю, більшість кримінальних правопорушень мала корисливу спрямованість [1].

Даний вид злочинності є особливим в усій структурі злочинності, адже загально визнаним є той факт, що юні злочинці після відбуття покарання, а особливо у виді позбавлення волі, найчастіше поповнюють ряди вже дорослих злодіїв. Як слушно зазначає з цього приводу Дундич Л.В., не можна побудувати нормальне демократичне суспільство, не приділяючи належної уваги неповнолітнім [2, с.97].

Проблеми запобігання злочинності неповнолітніх, а особливо питання їх виправлення без ізоляції від родини, навчання, виховання та соціалізації, що неминуче стається у разі направлення до виправних установ, було і залишається актуальним для країни, особливо зараз, коли Україна доводить всій європейській спільноті дієвість такого демократичного інституту як права людини та дитини. Тому вкрай дієвими на сьогодні видаються можливості інституту відновного правосуддя для неповнолітніх.

Відновне правосуддя як інститут було започатковано на теренах Сполучених Штатів Америки, Нової Зеландії та Австралії вже на початку 2000-х років, стало частиною законодавства багатьох країн Європи. Під цією процедурою за даними Європейського форму відновного правосуддя розуміють «такий підхід до правосуддя та комунікативний процес, за якого забезпечується право дитини бути почутою, який вибудовується на засадах добровільності, конфіденційності та неупередженості...фокус відновного правосуддя ґрунтується на можливості інтеграції та ресоціалізації для неповнолітнього порушника, його підтримки,

забезпечення прав і свобод... » [3].

Україною вже зроблено перші кроки по запровадженню даної процедури у вітчизняне, насамперед кримінально-процесуальне законодавство. Мова йде про Наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України, яким у 2019 році запроваджено пілотний проєкт «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину». Дана урядова ініціатива викликана Рамковим рішенням Ради Європейського Союзу «Про положення жертв у кримінальному судочинстві», прийняте 2001 року, яке зобов'язує всі держави ЄС поширювати медіацію в кримінальних справах та забезпечувати прийняття до розгляду будь-яких угод між жертвою та правопорушником, що були досягнуті в процесі медіації; Резолюція Ради з соціальних та економічних питань ООН, прийнята 2002 року, рекомендує всім державам розробляти та впроваджувати програми відновного правосуддя у національне кримінальне судочинство [4]. Тому, враховуючи вищезазначене та загальний курс держави на гуманізацію кримінально-правової політики та політики виконання покарань, наразі відбувається активна реалізація вже нового Пілотного Проєкту Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ та Офісу Генерального прокурора «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» зокрема із залученням до Проєкту громадської організації «Фокус права». Даний документ містить покрокові положення про інформування сторін кримінального провадження за участю неповнолітніх про можливість участі у програмі відновного правосуддя, в тому числі із використанням інструментів медіації як способу вирішення конфліктів, зразки необхідних процесуальних документів тощо [5].

Подібні сприятливі для неповнолітніх порушників законодавчі ініціативи перекликаються із науковою ідеєю про те, за якими напрямками має здійснюватися попередження злочинності неповнолітніх. Ось як точно висловлюється з цього приводу О.В. Британська: «...Сутністю та основними напрямками запобігання злочинності неповнолітніх в Україні є створення позитивної, соціально схвалюваної діяльності неповнолітньої особи; закладення до її свідомості вірної, суспільно сприйнятої системи розуміння того, що таке злочини та формування у особи нетерпимості до їх вчинення допоможе запобігти деформації підлітка та убезпечить його від долучення до злочинної діяльності, а також здійснення виховного впливу у разі якщо особа вже вчинила злочин... » [6, с.293].

Відновне правосуддя – це примирення неповнолітнього правопорушника із особою (фізичною або навіть і юридичною) потерпілою виключно від кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, яке здійснюється незалежним посередником (медіатором) і в рівному обсязі забезпечує права як потерпілої особи, так і неповнолітньої особи, що скоїла кримінальне правопорушення.

Звичайно, для застосування даної процедури є необхідні умови, зокрема і потерпілий, і неповнолітній порушник мають дати згоду на участь, що тягне

обов'язкове визнання злочину порушником. І тільки потім між жертвою та порушником за допомогою посередника (медіатора) відбувається проведення діалогу, результати якого у вигляді угоди про відшкодування завданої шкоди та примирення сторін є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності в суді [7].

Перевагами відновного правосуддя є наступні: 1. Недопущення «занурення» неповнолітнього порушника у кримінальний процес та/або у систему відбування покарання, включаючи негативний вплив на свідомість та особистість підлітків осіб, які відбувають покарання. 2. Надання неповнолітньому можливості ресоціалізації всередині соціуму, а не ресоціалізації як процесу відновлення втрачених соціальних зв'язків після відбування покарання. 3. Запобігання повторному вчиненню не тільки кримінальних, а й адміністративних правопорушень. 4. Вироблення «поваги до права» як до інструменту, завдяки якому стало можливим залишатися в родині та вести практично звичний спосіб життя після вчинення кримінального правопорушення. 5. Нарешті можливість реалізації низки основоположних прав дитини, а саме права на розвиток особистості, на відпочинок і дозвілля, на освіту, на перебування в родині, нарешті права на примирення із потерпілим. 6. Також дуже важливим такі елементи проведення примирювальної процедури за участі незалежного посередника (медіатора): до юного порушника ставляться як до особистості і надають потерпілому можливість краще зрозуміти особу порушника, причини, які штовхнули його на вчинення правопорушення; визнання вини порушником відбувається в конфіденційній, налаштованій на діалог мирній обстановці, що врешті сприяє розвитку почуття справедливості та відповідальності для неповнолітнього.

Ключові слова: права дитини; неповнолітні; відновне правосуддя.

Список використаних джерел

1. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень-грудень 2023 року. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushehnyya-2> (дата звернення 26.11.2024)
2. Дундич Л.В. Проблема злочинності серед неповнолітніх в Україні та заходи запобігання їй. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Серія Юриспруденція. 2019. №42. Том.2. С.96-99. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc42/part_2/26.pdf (дата звернення 26.11.2024)
3. What is restorative justice? URL: <https://www.euforumrj.org/en/restorative-justice-and-child-justice> (дата звернення 26.11.2024)
4. Про реалізацію Пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Генеральної прокуратури України та Міністерства юстиції України від 21.01.2019 № 172/5/10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text> (дата звернення 26.11.2024)
5. Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»: Наказ Міністерства юстиції країни від 25 липня 2024 року №1116/42461. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0087-19#Text>

rada.gov.ua/laws/show/z1116-24#Text (дата звернення 26.11.2024)

6. Британська О.В. *Поняття, напрями та заходи запобігання злочинності неповнолітніх в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. №5. С.292-294. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/75.pdf (дата звернення 26.11.2024)*

7. *Відновне правосуддя – новий підхід реагування на злочин, вчинений неповнолітніми. URL: <https://minjust.gov.ua/m/vidnovne-pravosuddya-noviy-pidhid-reaguvannya-na-zlochyn-vchineniy-perovnolitnimi> (дата звернення 26.11.2024)*